

ДУБРОВАЧКИ ПОДАЦИ О ДАНКУ У КРВИ

У нашој историској науци вредну студију о данку у крви дао је Јован Томић.¹ Више него и у једном другом свом раду, Томић је у овом „прилошку“ показао врло солидно познавање објављених западњачких извора о Турској у XVI веку, те је о данку у крви (девширме) сакупио све оно што се тада могло напабирчити. Ни данас, иако је прошло више од пола столећа, нема се шта додати из објављене грађе или на основу литературе. Овом се установом у Турака позабавио познати савремени турски историчар и одлични познавалац цариградских архива проф. И. Х. Узунчаршили. У његовом делу *Karikulu osaklari* посматрано питање налази се на самом почетку излагања.² Један недостатак и једне и друге радње, нарочито знатно веће Узунчаршлијеве, састоји се у томе што је девширма обрађена као установа, а да се читава ствар није егзактније поставила у време и простор. Ми и сада врло слабо знамо којих су се година и на ком простору бирали будући јаничари, а још мање колико је дечака укупно узето из поједине области. Отуда национални састав и покрајинска припадност јаничарског корпуса не може ни изблиза детаљно бити утврђена.

Турски архивски документи мало шта кажу о данку у крви; од десетак докумената у најважнијој серији за XVI век, у *Mühimme defteri*, постоји десетак података о девширми, од којих се само неколико односи на југословенске земље. У турским наративним изворима, у вези с биографијама појединих војсковођа или државника који су се уздигли од деце купљене као данак, говори се о девширми. Но, ови подаци се временски никако не могу ближе одредити.³ У домаћим изворима на српском језику налазе се само два податка о купљењу дечака за јани-

¹ Данак у крви. Приложак проучавању историје српског народа у XVI веку. Посебан списак из Извештаја Учитељске школе у Алексинцу за 1897—98 шк. годину, Београд 1898, стр. 1—19.

J. I. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti teşkilâtından kapukulu osaklari*, I Ankara, TTK, 1943, стр. 5—141. О самој девширми: 13—30. Узунчаршлијев резиме види у *Islam ausiklopedisi*, cilt III, Istanbul. 1945. стр. 563—5. Узунчаршили је радио на основу малог броја архивских докумената и на основу турских наративних извора. У погледу података из западњачких извора његово је излагање далеко испод нивоа Томића, који Узунчаршилију није познат. Од балканских аутора зна само за студију Бугарина Гљабова у годишњаку Софиског универзитета (1939). О Србији као земљи где се купила девширма Узунчаршили само узгред бележи.

³ У Данишмендовој Хронологији (J. I. Danizmend, *Izabli Osmanlı tarihi kronolojisi*, I—III, Istanbul. 1947—50) има повише бележака о девширми, па и о људима из југословенских крајева, но без хронологије купљења.

чаре, и то под годином 1494 и 1503;⁴ акциони простор ни у једној није ближе означен. У вези с тим Томић пише: „Јамачно је било тако купљење већег размера и онда, кад се наш мршави летописец сетио да забележи два случаја. који о том тако тешком намету стоје готово усамљено“.⁵ Дубровачка архивска грађа о овој тешкој обавези хришћанског света под Турцима говори мало, само онда кад би Република даровала сабираче који би се налазили у ближој околини или ако је купљење мушке омладине нарушило мир и пословање дубровачких трговаца по градовима у унутрашњости Балкана. Иако дубровачких података нема много, они ближе одређују време и простор појединих купљења, те на тај начин надомешћују податке које није дала локална национална и турска изворна грађа за поједине југословенске области.

Први податак о узимању момака у аџамоглане у нашим земљама даје ферман султана Мехмеда II од 24 септембра 1472. У ферману се јавља дубровачкој властели да је наређено војводи Хаза-бегу да по повереној му области збере „власке момке“; да Дубровчани не дозволе да се какав Влаш или Влашић сакрије на њиховом подручју нити да преко њихове земље пребегне.⁶

Први дубровачки документ о девширми односи се на 1502 годину. Осмог јула одређено је уздарје Турчину који је сабирао дечаке у Босни, те послао неки дар Републици.⁷ Ако се запис из 1503 г. о купљењу младих „по всех земљах“ тиче и Босне, онда је Босна почетком XVI столећа много страдала од наизменичног узимања мушког нараштаја.

Дубровачки докуменат о данку у крви из 1515 године врло је користан из више разлога. Двадесет шестог октобра те године дубровачко Вијеће умољених је решило да се предвиде мере безбедности за младе дубровачке трговце које Портини склави у земљама под Турцима узимају за султанов двор. Из Скопља је, наиме, пре тога писано да сабирачи желе да одведу сина Јакова Кристифорова из патрициске породице Жамановића (Замана) и једног дечака Себастијана Светулашића. У Вијећу је поводом тога усвојено да се упути један човек у Скопље, који ће имати да пође и на Порту, ако устреба. Бенку Ђ. Кристи, који је изабран да иде у Скопље, дато је слаткиша за 500 аспри,

⁴ Љ. Стојановић, Стари српски родослови и летописи, Ср. Карловици, 1927, стр. 257 бр. 828 и стр. 259 бр. 842.

⁵ Ј. Томић, нав. д., стр. 4—5.

⁶ С. Truhelka, Tursko-slovenski spomenari dubrovačke archive, GZN, XXII (1911), стр. 37—8, 321.

⁷ Државни архив у Дубровнику (= DAD), Cons. Rog. XXIX, 65: de donando Turcho qui querit pueros in Bosnam; С. Truhelka (нав. м., стр. 321) погрешно тврди да је телос данак у крви. Телос је само повезан с давањем дечака за војску.

да дарује кадију и Портина склава.⁸ Дакле, било је покушаја да се синови и момци дубровачких трговаца по трговинским средиштима Балкана одвајају од својих хранитеља. У поменутом случају морало се радити о одраслим младићима који су већ учествовали у трговачким пословима. Од значаја је да су Дубровчани, тражени у Скопљу 1515 године, предвиђани за султанов двор. На основу онога што су забележили западњачки путописци зна се да су се дечади по доласку на Порту одвајали у две групе. У мању групу уврштавана су наочитија деца-ичоглани, који су се васпитавали у султанским серајима у Цариграду, Дринополју и у Малој Азији, током четири течаја, те су после школовања заузимали бар положај спахија, ако се нису показали дорасли за какву већу и одговорнију дужност; у већу групу одређивани су сви остали доведени младићи (аџамоглани), који су, пошто су радили у турским селима те научили турски језик и примили ислам, после предвиђене обуке постајали јаничари.⁹ Колико се досада знало, ово одабирање вршило се тек на Порти. Ако се у стилизацији дубровачког документа не налази скривена претензија и уображеност трговца-странца, што овде, изгледа, не би био случај, склав је у Скопљу 1515 године на лицу места одвајао дечаке у издвојену групу најбољих, свакако на основу стеченог спољног утиска.

У Дубровнику нема докумената који би говорили о томе да се Дубровчани ослобођавају, кад живе у Турској, од давања мушког порода за војску. Свакако да се ово питање, не узимајући у обзир скопски случај из 1515 године, није јаче постављало, јер иако су Дубровчани припадали харачарској области, они су стварно били странци с посебним статутом у Царству. Овакво се постављање ствари могло јавити само у првој фази дубровачко-турских односа, кад је много штошта тек добијало пуне облике. По једном документу из 1486 године два Дубровчанина због својих поседа и других покретних добара која су држали у Турској морали су плаћати телос султанов и све јавне терете као што плаћају поданици цариградског господара.¹⁰ Ипак, своју мушку децу Дубровчани ни тада нису давали. Има, међутим, један хоћум султана Сулејмана Законодавца у којему се спомињу синови дубровачких трговаца по насеобинама у Турској. Уз упутство поклисарима који су одлазили новом султану Селиму II 1566 године, дате су повластице и правила, дароване од Сулејмана Законодавца, да их нови султан потврди. Један од тих хоћума гласио је да ожењени Дубровчани у султановој земљи који имају синове не могу бити узнемиравани због харача

⁸ DAD, Cons. Rog. XXXIII, 228; pro nostris juvenibus mereatoribus, quos sclavi Porte in locis Turcorum querunt accipere pro domo imperatoris.

⁹ Ј. Томић, нав. д., стр. 14—17.

¹⁰ V. Макушев — M. Šufflau, Исправе за одношај Дубровника према Венецији, Старине XXXIX (1905), стр. 52—53.

или испенде (треба: цизје) да могу бити уписани у главну књигу султанову.¹¹ Што се тиче утеривања харача, имање или немање синова није мењало правни положај, тим пре што су Дубровчани једним „мандатом“ још у време Селима I били ослобођени уписа у дефтер телоса, тј. харача,¹² и то начелно, без обзира да ли су уопште били жењени. Без сумње да синови нису забележени да поправе правни положај својих очева, него су, обрнуто, очеви правно заштићивали синове, те млади Дубровчани по насебинама као синови уживалаца извесних права нису одвођени у зборишта ичоглана и аџамоглана. Уосталом, како се цизја и могла наплаћивати од малолетне деце, па била она и дубровачка!

Купљење дечака у Македонији 1515 године можда и није било парцијално, територијално ограничено само на Македонију, пошто је Селиму I стално била потребна нова војска, дакле и војна резерва, због сталних ратова.

Првих година владе Сулејмана Законодавца, вероватно негде између 1520 и 1525, треба указати на једно купљење деце за јаничаре у Полимљу или око Рогатице у Босанском санџаку, ако се прими да је Мехмед Соколовић (рођен 1505—6), узет девширмом, заиста онде рођен.¹³

За Босну се на основу Дневника Марина Сануда зна да је почетком 1533 године са Порте дошла заповест да се у Босни подигне 3000 дечака за Цариград да би се од њих образовали јаничари.¹⁴

Седамдесетих година XVI века постоје подаци да су се скупљали дечаки у Херцеговини, у зиму 1573—4 и спролећа 1579 године. У првом случају помиње се јаничарска ага,¹⁵ а у другом је реч о буљугбаши.¹⁶ Судаћи већ на основу стилизације једног документа, одузимање рајинских синова у зиму 1573—4 није било ограничено само на Херцеговину.¹⁷ Десетог октобра 1573 с Порте је упућено наређење свим румелиским кадијама да се побрину за храну која ће бити потребна одређеним опуномоће-

¹¹ Ј. Радонић, Дубровачка акта и повеље, књ. II, св. 2, Београд, СКА, 1938, стр. 141.

¹² DAD, Cons. Rog. XXXIV, 28 од 3 јула 1556. Текст овог „мандата“ претставља ферман Селима I од 26 априла 1516, који је у преводу објавио Гл. Елезовић (Турски споменици, књ. I, св. 1, Београд, СКА, 1940, стр. 921—3).

¹³ Ахмед Рефик, Соколовић, превео М. Делић, Сарајево, 1927, стр. 3—7. Fr. Rački, Izvodi za jugoslavensku poviest iz dnevnika Marina ml. Sanuda za god. 1526—1533, Starine XXV, Zagreb, JAZU, 1892, стр. 111. Запис под 12 март 1533.

¹⁵ DAD, Cons. Rog. LXII: 158 и 172: pro colliendis pueris in sangiacato Cherezegovinae; aga qui querit pueros qui postea fiunt janizari.

¹⁶ DAD, Cons. Rog. LXV, 76 од 27 априла 1579: bugliuchbassae, qui venit in Cherezegovina causa faciendi electionem puerorum pro janizaris.

¹⁷ Al agha che cercha li putti gli gianiciari vel paese del Turcho — Cassa Publica IX b, 22 слева. С тим у вези је одлука у Cons. min. LII, 58 од 18 јануара 1574.

нидима за Цариград који ће приспети у њихове кадилуке да изаберу децу за јаничаре; кадџе ће имати да пазе да се у вези с купљењем ником не чини зулум и неправда, да се ништа не узима и не граби, да се рајинска насеља не пљачкају и да се у исто село не долази двапут.¹⁸

О отимању мушке деце у Пријепољској кази 1580 године прича један турски архивски докуменат.¹⁹

Последњи податак о девширми у државним књигама Републике св. Влаха носи датум од другог августа 1623. Тога дана је дато уздарје од 80 дуката чорбаџији који је послан из Цариграда да одабере дечаке за војску, а који је упутио дар у Дубровник.²⁰ Тридесет година доцније, 1656 године, укинута је установа данка у крви.

Док су за Херцеговину, Босну, делове Србије и Македонију нађени дубровачки и други подаци који говоре о јудвођењу мушког подмлатка за јаничаре, за Црну Гору нема вести о девширми ни у Дубровачком ни у Которском архиву, а о томе ништа не говори ни Марино Санудо, иначе са Приморја добро обавештен о приликама преко Ловћена. Овај недостатак документације не би још био доказ да млади Црногорци нису постајали јаничари и спахије, будући да је укупан број архивских података о Црној Гори XVI века незнатан; у вези с тим ваља запазити да ни помена о крвавом данку у Србији скоро нема. Ипак, сматрамо да можемо претпоставити да се у Црној Гори XVI столећа нису купили младића за потребе турске државе. Кад се буду изнели подаци, и турски и дубровачки, ако већ вести Марина Сануда о томе не говоре, видеће се да је Црна Гора током већег дела XVI века била, због сталног узнемиравања, под оружјем, те ће тада предња претпоставка деловати сасвим реално.

Б. Храбак

ПОВОД И ПОСЉЕДИЦЕ ЈЕДНЕ ПОСЛАНИЦЕ ВЛАДИКЕ САВЕ ПРАВОСЛАВЦИМА У КОТОРУ

Дана 4 октобра 1764 године владика Сава упућује својим вјерницима у Котору сљедећу посланицу:¹

„Сава, по милости божјој митрополит скендериски и црногорски, многопоштованој и познатој господи туторима и свој господи хришћанској, старима и младима, парохије св. Луке

¹⁸ Д. Шопова, Македонија во XVI и XVII век, Скопје, Институт на национална историја, 1955, стр. 35—37. Бугарска збирка турских докумената (Панчо Доревъ, Документи изъ турскиѣ държавни архиви, часть I, София, БАН, 1940) нема података о девширми.

¹⁹ I. N. Uzunçarşılı, нав. д., стр. 21, бел. 2.

²⁰ DAD, Cons, Rog. LXXXVIII, 194.

Државни архив у Котору, У. П. 287/XCIV.